

Айтышова Ж.Т.

**БАЛДАРДЫН БИЛИМИН САПАТТУУ ӨНҮКТҮРҮҮДӨ СОЦИАЛДЫК
ИНТЕЛЛЕКТИН РОЛУ**

Айтышова Ж.Т.

**РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТА И РАЗВИТИЕ
КАЧЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ**

Zh.T. Aytysheva

**ROLE INTELLECT SOCIAL DEVELOPMENT QUALITY EDUCATION OF THE
GIFTED CHILDREN**

УДК: 373.3:371:399

Бүгүнкү күндө зээндүү балдардын психологиялык өзгөчөлүгүн аныктоо, актуалдуу проблемалардан болуп келүүдө. Ошону менен бирге интеллект жөнүндө кээ бир маселелер каралган жана анын түрлөрүнө токтолуп кеткен. Зээндүү адамдардын жаралышы Кудайдын эрки менен болгонун жана интуицияга байланыштуу түптөлө тургандыгы кеңири көрсөтүлгөн.

Негизги сөздөр: *зээндүү, интеллект, социалдык, аффективдүү, когнитив, оптимизм, параметр, эмпррика, адаптация, критерия.*

В статье рассматривается подготовка педагогов к взаимодействию с одаренными детьми. Основными из них являются проблемы выявления, обучения и развития одаренных детей, а также проблемы профессиональной и личностной подготовки педагогов, психологов и управленцев образования для работы с одаренными детьми.

Ключевые слова: *одаренность, интеллект, социальный, аффективный, когнитив, оптимизм, параметр, эмпррика, адаптация, критерия.*

In the article it is considered about preparation of teachers to co-operating with the gifted children. Basic from them it is been problem of exposure, educating and development of the gifted children, and also problem of professional and personality preparation of teachers, psychologists and управленцев of education for work with the gifted children.

Key words: *gift, intellect, social, highly emotional, cognitive, optimism, parameter, empire, adaptation, criterion.*

Акыркы мезгилде таланттуу балдардын психологиялык өзгөчөлүгүн атайын изилдөө адистер үчүн проблемалуу маселеге айланды. Тактап айтканда, «эмоционалдык интеллектти» изилдөө жаңы багыты жаралды. Бул багыттагы изилдөө ХХ кылымдын башында Эдвард Ли Торидай тарабынан социалдык интеллекттин орчундуу маселеси катары карала баштаган. [1]

Психологиялык терминдеги эмоционалдык интеллект менен социалдык интеллектти орус тилинин оозеки речтик чегинде барабар алып кароо жетишсиз. Анткени «интеллект» психологиялык аң-сезимдин когнитивдик чөйрө менен болгон тыгыз байланышы. Ал эми социалдык деген сөз инсандын көп кырдуу өнүгүшүнүн аффективдүү чөйрө менен болгон байланышын мүнөздөйт. Бирок бул жаңы терминдин айрым шарттарына ылайык белгилүү өлчөмдө ал терминологияга ынанууга болот.

«Интеллект» бул өңүттөн алып караганда аң-сезим бөтөнчөлүктөрүн белгилөө функциясын аткарышы мүмкүн. Ал адистер үчүн таанып билүүдөгү бөтөнчөлүктөрдү аныктоочу белги катары кызмат кылат. Эгерде, «социалдык интеллекттин» аныктамасын аффективдүү чөйрөдө, же инсандын психологиялык өнүгүүсүн эмоционалдык интеллект менен катар коюп, салттуу түшүнүктө, эмоция, анын чагылышы жана калыптанышы катары колдонсо, адистер таланттуу балдардын проблемасын четке калтырып, башка маселеге багыт алган болот. «Интеллект» деген жеке сөздүн тегерегинде иликтөө жүргүзө алса гана өзү чечүүнү максат кылган проблемага түз багыт алууга шарт түзүлөт. Бул сөз айкашы боюнча мындай кызыктуу көз караштын пайда болушу – таланттуу балдардын чөйрөсүндөгү жана алардын чыгармачылык изденүүсүндөгү жогорку деңгээлдеги баалуулуктарды социалдык жана эмоционалдык интеллекттин негизинде талкуулап, жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет. Эгерде, иш терминдин өзү менен гана чектелип калса, анда эч кандай маселе чечилбейт. Адистер көпчүлүк учурда инсанды салттуулук түрдө когнитивдик чөйрөдө изилдеп, ошол эле кезде анын аффективдүү тарабын үйрөнүүгө көңүл бурган учурлар арбын кездешкен. [2]

Албетте, ар кандай ийгиликтин проблемалары, же «үзүрлүү жашоодогу психология» ар бир элдин менталитетине жараша маданий өзгөчөлүктөргө ээ болот. Бул психологиялык областты изилдөөдө таасир тийгизе тургандыгына талаш жок. Андагы белгиленген өзгөчөлүктөр олуттуу мааниге ээ болсо да, бул маселени тереңдетип изилдөөнү биз максат кылбайбыз. Анткени, ал багыт өзүнчө изилдөөнү талап кылат.

Эмне себептен айрым адамдар тез эле атактуу болуп кетет, ал эми көпчүлүгү – жөнөкөй, аткарган иштери көпчүлүктүн ичинде билинбей калат, кеп ошонун таасиринде болмокчу. Бул маселенин тегерегинде болмокчу. Бул маселенин тегерегинде илимпоздор да, даанышман адамдар да ар кыл ой жүгүртүп келишкен. Еврей цивилизациясынын алгачкы доорундагы философтор: зээндүүлүктү – жараткандын берген өзгөчө белеги экендигин айтып, аң-сезим, туйгуга байланыштуу алгачкы теориялык жыйынтыкка келишкен. Алар зээндүү адамдардын жаралышын кудайдын эрки менен болгонун жана

жеке интуицияга байланыштуу түптөлө тургандыгын белгилешкен. Өнүккөн ХХ кылымдын илимпоздору бул чечимден баш тартышты. Окумуштуулар илимий изилдөө ыкмаларына таянып, чыгармачыл инсандын даанышман психологиясын изилдөөгө аракет кыла башташты. [3]

ХХ кылымдын аралыгындагы жалпы психологдор инсандык туйгунун өсүп-өнүгүшүнө балалык күндөн баштап аракет кылуу зарыл экендигин белгилеп, алгачкы жаралган талант үрөөндөрүн өстүрүү керек экендигин айтышат. Ал эми педагогдор жогоруда айтылган пикирлерге талаш маселе катары – ар бир инсанга берилген жөндөмдү өркүндөтүү үчүн көп кырдуу жана терең өздөштүрүлгөн билим талап кылына тургандыгын ишенимдүү айтышат. Бул аныктамалардын жаңылыш жактары жалпыга белгилүү.

Илимпоздордун алдындагы негизги максат катары – социалдык интеллекттин чегин аныктоо зарылдыгы дайыма каралып келет. Мында социалдык интеллектти абстрактуулуктан академиялык интеллект катары бөлүп алуу бир топ түшүккө салып келүүдө. Ошого жараша социалдык интеллектти изилдөөчү методикалык чен бирдик куралдары менен жүргүзүлгөн аракеттер азырынча тийиштүү натыйжа бере элек. Бул иш аракеттин ийгилигине жетишүү үчүн илимпоздор чыдамдуулук менен аракет кылышууда. [4]

Социалдык интеллектти изилдөөдө туура баа бере албагандыктан негизги кемчиликтин өзөгү катары белгилөөгө болот. Адистердин диагностикалык изилдөөлөрүндө когнитивдик мүнөздөмөлөргө өзгөчө көңүл бурулуп, башка адамдардын кабыл алуусун, жүрүм-турум мотивдерин түшүнүү ж.б.у.с. чечмеленген. Ошондой эле вербалдык ген жыйынтыгында социалдык интеллект жүрүм-турум аспектиси катары каралып, вербалдык ыкманын жардамында иш жүзүнө ашырылган (өзүнө-өзү отчет берүү, интроспекция ж.б.у.с.).

«Эгерде, биз, социалдык интеллектти – интеллект катары карагыбыз келсе, социалдык түзүлүштүн таанып-билүү жөндөмүн, социалдык эс акылдын курамындагы ар бир компонентти компоненттүүлүк катары түшүнүшүбүз керек,» – дейт [4]. Д.В. Гушекованын пикиринде, ушундай шартта гана социалдык интеллект башка интеллекттерден айырмаланып, ырааттуу жолго коюлат. «...таанып билүүнүн жогорудагы түрүндө гана жөндөмдүн жалпылыгын жана индивидуалдык бөтөнчөлүгүн ажыратып кароого болот» Эгерде, биз «интеллект»

деген жалгыз терминди изилдөөнү максат кылган болсок, анда бул пикирге кошулууга болот. Ал эми инсандын ийгиликке жетүү аракети, өнүгүп – өсүү этаптарын аныктоо максатында масштабдуу маселелерди чечүүгө аракет кылсак, башка планда иш жүргүзүү талап кылынат.

Эмоционалдык интеллект менен социалдык интеллекттин ажыратылып аныкталышы жемиштүү жыйынтык бербей калышы мүмкүн. Ошондуктан эмоционалдык интеллектти социалдык интеллекттин элементи катары кароого болот. Ошондой эле социалдык интеллекттин эки факторун бөлүп кароо мүмкүнчүлүгү бар. [5,6]

Анын алгачкысы – «социалдык билим тазалыгы»: социалдык кубулуштар боюнча таныштык деңгээли, декларативдик жана тажрыйбалуу билимдин чагылышы. Декларативдик көрсөткүчкө социалдык кубулуштарды үйрөнүүдөгү туура түшүнүк белгиленсе, тажрыйбалык билимде – жекече изилдөө практикасынын жыйынтыгы чагылат. [7]

Экинчи, социалдык-когнитивдик ийкемдүүлүк. Мында социалдык билимде белгисиз маселелердин чагылышындагы жөндөм тууралуу кеп болот. Кандайдыр бир нерсени билүү зарылдыгында – аны түшүнүү үчүн кабыл алуу жөндөм, билим даярдыгы, эске тутуу жөндөмү керек экендиги жалпыга маалым.

Адабияттар:

1. Большая Советская энциклопедия. (В 30 томах). Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е.; «Советская энциклопедия». Т. 18. Никко- Отолиты; 1974, – 632 с., илл.
2. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте. СПб.: СОЮЗ, 1997. – 96 с.
3. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 тт. Т. 2.: И-О. – Оформл. «Динамит». – СПб.: ТОО «Динамит», 1996. – 784 с.
4. Доровской А.И. Сто советов по развитию одаренности детей. Родителям, воспитателям, учителям.- М.: Российское педагогическое агентство, 1997. 312с.
5. Клименко В. В. Психологические тесты таланта. – Харьков: Фолио: СПб., Кристалл, 1996. – 414 с. – (Семейный альбом).
6. Кулагина И. Ю. Личность школьника от задержки психологического развития до одаренности: Учебн. пособие для студентов и преподавателей. М.: ТЦ «Сфера», 1999. – 192 с.
7. Лейтес Н. С. Возрастная одаренность школьников: Учебн. Пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 320 с.

Рецензент: к.п.н., доцент Абдулахмидова Б.Н.